

15,52). Το βήμα από το να αγαπάμε τον εαυτό μας προς την εξομοίωση του άλλου με τον εαυτό μας φέρνει μια αιώνια αλλαγή.

Είναι όντως αυτή η αγάπη η μεγαλύτερη ή μήπως θα 'ταν δυνατό να αγαπάει κανείς κάποιον περισσότερο από τον εαυτό του; Πολλοί ποιητές αναφέρουν κάτι τέτοιο πάνω στον ενθουσιασμό τους. Μήπως ο Χριστιανισμός, καθώς απευθύνεται σε απλοϊκούς ανθρώπους, δε φτάνει σε τέτοια υψηλά φρονήματα; Κανένας ποιητής δεν έχει εξυμνήσει την αγάπη προς τον πλησίον. Σε αντίθεση με την εξυμνημένη αγάπη ο Χριστιανισμός δίνει άραγε την εντολή της αγάπης «ώς σε αυτόν» από μίζερο ρεαλισμό, όπως για παράδειγμα λέμε «αγάπα με λίγο αλλά διαρκώς»; Μη γένοιτο! Ο Χριστιανισμός γνωρίζει τα της αγάπης καλύτερα από κάθε ποιητή. Και γι' αυτό γνωρίζει ότι η αγάπη που εξυμνούν οι ποιητές στο βάθος είναι αυτοαγάπη και από εκεί πηγάζει η ιδέα να αγαπάμε κάποιον περισσότερο από τον εαυτό μας ή και περισσότερο κι από τον Θεό. Κάτι τέτοιο ενθουσιάζει τους ποιητές, ενώ ο Χριστιανισμός το καταδικάζει σαν βλασφημία. Ο έρωτας δεν είναι αιωνιότητα, είναι μια απατηλή, μυστηριώδης και φευγαλέα αίσθηση της αιωνιότητας. Και για τη φιλία ισχύει το ίδιο όπως για τον έρωτα, και τα δύο αφορούν μια προτίμηση, προτιμάμε τον φίλο, τον ερωμένο, από τον άλλο κόσμο. Ενώ η χριστιανική εντολή της αγάπης προς τον πλησίον αναφέρεται σε ολόκληρο το ανθρώπινο γένος, όλους, ακόμη και τους εχθρούς, χωρίς εξαίρεση, χωρίς προτίμηση, χωρίς απέχθεια.

Μόνο έναν μπορεί ο άνθρωπος να αγαπά περισσότερο από τον εαυτό του, τον Θεό. Δε γράφει «Αγάπα τὸν Θεὸν ὡς σεαυτὸν» αλλά «Ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεὸν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου» (Ματθ. 22,37). Ο άνθρωπος πρέπει να αγαπά τον Θεό με υπακοή και λατρεία. Θα ήταν άθεος κάποιος που θα τολμούσε να αγαπάει έτσι τον εαυτό του ή κάποιον άλλο, ή που θα επέτρεπε να τον αγαπά κάποιος έτσι. Εάν η ερωμένη ή ο φίλος σε παρακαλέσουν για κάτι που ξέρεις ότι θα τους βλάψει, έχεις την ευθύνη να μην τους κάνεις το χατίρι. Αλλά τον Θεό πρέπει να τον υπακούς εξάπαντος, ακόμη κι αν νομίζεις ότι η εντολή του σε ζημιώνει. Διότι η σοφία του Θεού δε συγκρίνεται με τη δική σου, και ο Θεός δεν έχει ανάγκη να σου δώσει λόγο. Το μόνο που χρειάζεται είναι να τον υπακούς με αγάπη. Ενώ έναν άνθρωπο, να τον αγαπάς μόνο (αλλά

αυτό είναι το ύψιστο) ὡς σεαυτὸν. Ἐτσι, αν σου ζητήσει κάτι που θα τον βλάψει, δε χρειάζεται να υπακούσεις. Γιατί τότε θα τον αγαπούσες περισσότερο από τον εαυτό σου.

Λοιπόν, «ὡς σεαυτὸν». Αν κάποιος πονηρός ρωτάει διαρκώς «και πὼς να αγαπῶ τον πλησίον μου;» η λιτή εντολή θα απαντάει αναλλοίωτα «ὡς σεαυτὸν». Και εάν το «ὡς σεαυτὸν» σε φέρνει πολύ κοντά στην αυτοαγάπη, τότε η έννοια «ο πλησίον» θα τη στριμώξει. Η μόνη διέξοδός της θα είναι να ρωτήσει (ὅπως εκείνος ο Φαρισαίος): «και ποιος είναι ο πλησίον μου;»

Ποιος είναι ο πλησίον ενός ανθρώπου; Σαφώς αυτός που βρίσκεται πλησιέστερά σου από τους άλλους, αλλά όχι με την έννοια της προτίμησης. Διότι το να αγαπάς αυτόν που προτιμάς, αυτό είναι αυτοαγάπη. Μήπως έτσι δεν κάνουν κι οι εθνικοί; Λοιπόν, ο πλησίον βρίσκεται κοντύτερα σ' εσένα από τους άλλους. Κοντύτερα κι από τον εαυτό σου; - Όχι, αλλά πρέπει να σου είναι εξίσου κοντά. Η έννοια «πλησίον» είναι βασικά ο αναδιπλασιασμός του εαυτού σου. Ο πλησίον είναι αυτό που οι φιλόσοφοι λένε «το άλλο», αυτό που φέρνει σε θεομασία τον εγωισμό της αυτοαγάπης. Γι' αυτό, ο πλησίον δε χρειάζεται καν να είναι παρών. Ο πλησίον υποδηλώνει ένα πλήθος, δηλαδή «όλους τους ανθρώπους» αλλά για να βιώσεις την εντολή αρκεί ένας άνθρωπος, τον οποίο χριστιανικά αγαπάς «ὡς σεαυτὸν» και όταν αγαπάς αυτόν, τότε αγαπάς όλους τους ανθρώπους. Αυτό που ο εγωισμός δεν μπορεί να ανεχθεί, είναι ο αναδιπλασιασμός, και η εντολή «ὡς σεαυτὸν» είναι αναδιπλασιασμός. Αυτός που φλέγεται από έρωτα δεν μπορεί να ανεχθεί τον αναδιπλασιασμό, που θα απαιτούσε να παρατηρηθεί από τον έρωτά του, αν του το ζητούσε η ερωμένη του. Ο αγαπητικός δεν αγαπάει την αγαπητική του «ὡς σεαυτὸν» διότι έχει υπαιτιότητες, ενώ το «ὡς σεαυτὸν» είναι μια απαίτηση προς αυτόν. Κι όμως νομίζει ότι την αγαπάει περισσότερο και από τον εαυτό του.

Ἐτσι λοιπόν, ο πλησίον στριμώχνει την αυτοαγάπη. Εάν υπήρχαν μόνο δύο άνθρωποι, τότε ο ένας θα ήταν ο πλησίον του άλλου. Εάν υπάρχουν εκατομμύρια, τότε ο καθένας από αυτούς είναι ο πλησίον, πλησιέστερος από τον φίλο και την ερωμένη, οι οποίοι βασίζονται σε μια προτίμηση. Το ότι ο πλησίον είναι κοντά μας, το ξέρουμε όλα όταν θέλουμε να ζητήσουμε κάτι απ' αυτόν. Όταν ο Φαρισαίος ρώτησε τον Χριστό ποιος είναι ο πλησίον και άκουσε την παραβο-

λή του καλού Σαμαρείτη (Λουκ. 10,36), ο Χριστός τον ρώτησε «τίς οὐν τούτων τῶν τριῶν πλησίον δοκεῖ σοι γεγονέναι τού ἐμπεσόντος εἰς τοὺς ληστές;» και ο Φαρισαῖος ἀπήντησε σωστά «Ὁ ποιήσας τὸ ἔλεος μετ' αὐτοῦ». Δηλαδή, ἀναγνωρίζεις ποιος εἶναι ο πλησίον σου, ὅταν καταλαβαίνεις ποιο εἶναι το καθήκον σου. Με το να ἐκκληρῶνῳ το καθήκον μου δείχνω ποιος εἶναι ο πλησίον μου. Ο Χριστός δε μας λέει πὼς να ἀναγνωρίζουμε τον πλησίον, ἀλλά ὅτι εμεῖς οἱ ἴδιοι εἴμαστε ο πλησίον. Με την ευσπλαχνία του ο καλὸς Σαμαρείτης δεν ἐδείξε ὅτι ο τραυματίας ἦταν ο πλησίον του, ἀλλά ὅτι αὐτός ἦταν ο πλησίον του τραυματία. Ο ἱερέας και ο λεβίτης ἦταν ἀκόμη πλησιέστεροι στον τραυματία, ἀλλά ἐκάναν πὼς δεν τον ξέρουν. Ἐνῶ ο Σαμαρείτης, που υποτίθεται ὅτι ἦταν πιο ξένος, κατάλαβε σωστά ὅτι ἦταν ο πλησίον του τραυματία. Το να βρούμε ἕναν φίλο, ἕναν ἀγαπητικό, εἶναι δύσκολο νὰ εἶναι το καθήκον μας.

Ἄν θέλουμε να καταλάβουμε σωστά την εντολή «Ἀγάπα τον πλησίον σου ὡς σεαυτόν» πρέπει να την πούμε ἀνάποδα: Ἀγάπα τον εαυτό σου σωστά. Ὅποιος δεν το καταλάβει αὐτό δεν μπορεί να ἀγαπά τον πλησίον του, ὅσο κι αν εἶναι δεμένος με κάποιον μέχρι θανάτου. Το να ἀγαπᾷς σωστά τον εαυτό σου και τον πλησίον, εἶναι ἕνα και το αὐτό. Ὅταν ο Χριστιανισμός με το «ὡς σεαυτόν» σε ἀπαλλάξει ἀπὸ την αυτοαγάπη, τότε θα μάθεις να ἀγαπᾷς τον εαυτό σου. Η εντολή λοιπὸν εἶναι: Ἀγάπα τον εαυτό σου ὅπως και τον πλησίον, ὅταν τον ἀγαπᾷς σαν τον εαυτό σου. Ὅποιος ξέρει τους ἀνθρώπους ξέρει ὅτι εἶναι δύσκολο να ἀφήσουν την αυτοαγάπη τους ἀλλὰ εἴςου δύσκολο να ἀγαποῦν τον εαυτό τους. Ὅταν κάποιος πολυάσχολος διατρίβει περί πολλῶν με ἀσήμαντες ἀσχολίες, αὐτό δε δείχνει ὅτι δεν ξέρει να ἀγαπᾷ τον εαυτό του;

Ὅταν ο ἐπιπόλαιος θέτει χωρὶς λόγο σε κίνδυνο τον εαυτό του, δείχνει ὅτι δεν καταλαβαίνει ὅτι οφείλει να ἀγαπᾷ τον εαυτό του. Ὅταν ο ἀπελπισμένος ἐπιδιώκει να ἀπαλλαγεί ἀπὸ τον εαυτό του, δε θέλει να μάθει να τον ἀγαπᾷ σωστά. Ὅταν κάποιος πέφτει σε ἀπελπισία γιατί τον πρόδωσε κάποιος ἄλλος με ἀπιστία, τότε φταίει κι ο ἴδιος, διότι ἀρνεῖται να ἀγαπήσει τον εαυτό του σωστά. Ὅταν κάποιος βασανίζει τον εαυτό του πιστεύοντας ὅτι ἔτσι ἀρέσει στον Θεό, αὐτός ἀμαρτάνει διότι δε θέλει να ἀγαπήσει τον εαυτό του. Καὶ ἕνας αὐτοχαι-

ρας ἀμαρτάνει, διότι δεν ἀγαπᾷ τον εαυτό του ὅπως οφείλει. Ἀχ, μιλάμε συχνά για προδοσία και ἀπιστία και ξεχνάμε ὅτι κουβαλάμε μέσα μας τον χειρότερο προδότη, και η προδοσία ἐγκτεται στο να ἀγαπάμε τον εαυτό μας ἐγωιστικά ἢ στο ὅτι πάλι ἀπὸ ἐγωισμό δεν ἀγαπάμε τον εαυτό μας σωστά.

Η ἀγάπη προς τον πλησίον και προς σεαυτόν εἶναι η ἴδια, διότι ἀποτελεῖ εντολή. Η εντολή της αγάπης εἶναι το χαρακτηριστικό της χριστιανικῆς αγάπης και αὐτή η φαινομενική ἀντίφαση, ὅτι η ἀγάπη εἶναι καθήκον, εἶναι η ἰδιωτυπία της. Η εντολή της αγάπης εἶναι λοιπὸν ἕνας βασιλικὸς νόμος. Καὶ σὶ' ἀλήθεια, καλέ μου ἀκροατή, ἐάν μπορούεις να φανταστείς πὼς θα ἦταν ο κόσμος προτοῦ εὐπωθεῖ αὐτός ο λόγος ἢ ἐάν μπεις στον κόπο να καταλάβεις τον εαυτό σου και να κοιτάξεις τη ζωὴ και τη διάθεση ἐκείνων που ἐνὼ λένε ὅτι εἶναι χριστιανοί ζουν με τις ἀντιλήψεις της εἰδωλολατρίας, τότε θα ὁμολογήσεις με τον θαυμασμό της πίστης σχετικὰ με αὐτό το χριστιανικό, σχετικὰ με κάθε χριστιανικό, ὅτι κάτι τέτοιο δεν ἔχει ἐμφανιστεῖ στην καρδιά κανενὸς ἀνθρώπου. Διότι τώρα που πήραμε την εντολή ἐδὼ και 18 αἰῶνες Χριστιανισμοῦ και προηγουμένως ἰουδαϊσμοῦ, τώρα που ο καθένας θένας το ἔχει μάθει και, με την πνευματική ἔννοια, ὅπως και καθένας που μεγαλώνει σε σπῆτι εὐπορων γονέων εἶναι σχεδὸν ἑτοίμος να ξερᾷ ὅτι ο ἐπιούσιος ἄρτος εἶναι ἕνα δώρο. Τώρα που το χριστιανικό λειδορεῖται συχνά ἀπὸ αὐτοὺς που ἔχουν μεγαλώσει μέσα σ' αὐτό και το συγκρίνουν με διάφορους νεωτερισμούς, σαν κάποιος που δεν εἶχε πεινάσει ποτέ να λειδοροῦσε την υγιεινὴ τροφὴ συγκρίνοντάς τη με πικάντικες λιχουδιές. Τώρα που το χριστιανικό λαμβάνεται σαν προῦ-πόθεση, το προῦποθέτουμε σαν γνωστό, σαν δεδομένο, το υποδηλώνουμε για να το μεταδώσουμε. Τώρα βέβαια ο καθένας αὐτονόητα το ἐκφράζει, και παρ' ὅλο που ἴσως σπάνια το τηρούμε, που ἴσως σπάνια ἕνας Χριστιανὸς παραμένει σοβαρὰ και με ευγνωμοσύνη στην ἀντίληψη του πὼς θα ἔπρεπε να εἶναι η κατάσταση του ἐάν δεν εἶχε ἔρθει ο Χριστιανισμός στον κόσμο!

Ὅσο θάρρος χρειάζεται παρὸλα αὐτά για να πεις για πρώτη φορά ὅτι η ἀγάπη εἶναι εντολή, ἢ πιο σωστά, πόση θεϊκὴ ἐξουσιοδότηση για να ἀνατρέψεις με αὐτόν τον λόγο τις ἔννοιες και ἀντιλήψεις των φησιῶν ἀνθρώπων! Διότι ἐκεῖ που σταματᾷ η ἀνθρώπινη λαλιά και το θάρρος ἐκλείπει, ἐκεῖ στο ὅριο προβάλλει η θεϊκὴ ἀποκάλυψη και ἐξαγ-

γέλλει κάτι που με βαθιά σκέψη ή με την ανθρώπινη σύγκριση δεν είναι δύσκολο να κατανοηθεί, αλλά που δεν έχει εμφανιστεί στην καρδιά κανενός ανθρώπου. Δεν είναι δύσκολο να το καταλάβουμε όταν μας το πουν και οφείλουμε να το καταλάβουμε για να το τηρήσουμε, αλλά δεν έχει εμφανιστεί στην καρδιά κανενός ανθρώπου. Πάρε έναν ειδικολόγο που δεν έχει κακομάθει να μηρυκάζει απερίσκεπτα τα χριστιανικά ή που να έχει ανατραφεί με την ιδέα ότι είναι Χριστιανός, και η εντολή της αγάπης δε θα του προξενήσει έκπληξη αλλά αγανάκτηση, θα του είναι σκάνδαλο, και γι' αυτό ταιριάζει στην επιστήμη της αγάπης το χαρακτηριστικό του Χριστιανισμού ότι κάνει τα πάντα καινούργια: «Ώστε εί τις έν Χριστώ, καινή κτίσις τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ» (Β' Κορινθ. 5,17). Αγάπη υπήρχε και στην εποχή της ειδωλολατρίας. Όμως, η αγάπη ως εντολή αποτελεί μια τομή που μας εισάγει στην αιωνιότητα. Πόση διαφορά υπάρχει ανάμεσα στα σκιρτήματα του συναισθήματος, της προτίμησης, του πάθους, των επιθυμιών, των δακρύων και της νοσταλγίας αφενός, και στη σοβαρότητα της αιωνιότητας και το πνεύμα της αλήθειας αφετέρου!

Αλλά οι άνθρωποι είναι αχάριστοι και ξεχνούν γρήγορα. Το ύψιστο προσφέρεται στον καθένα, αλλά εμείς το θεωρούμε σαν ένα τίποτα, λες και δεν είναι ύψιστο όταν προσφέρεται στον καθένα. Τόσους αιώνες τώρα, ο Χριστιανισμός είναι κτήμα του καθενός και γι' αυτό παραβλέπουμε τι αιώνιες αλλαγές έχει επιφέρει. Το ότι υπάρχει Θεός έχει ξεθωριάσει στο πέρασμα τόσων αιώνων; Δεν πρέπει ο καθένας μας να συνειδητοποιεί τι αλλαγή έφερε ο Χριστιανισμός; Σαν να μην έχουν περάσει 18 αιώνες από τότε που έσβησε η ειδωλολατρία; Κι όμως, δεν έχει περάσει και πολύς καιρός από τότε που εσύ, αγαπητέ ακροατή, κι εγώ ήμασταν ειδωλολάτρες.

Ναι, αυτό είναι η χειρότερη απάτη, να έχει ξεθωριάσει μέσα σου το ύψιστο και να νομίζεις ότι το έχεις ενώ δεν το έχεις. Αυτός που έχει τα γήινα αγαθά πρέπει, όπως λέει η Γραφή, να τα έχει σαν να μην τα κατέχει, αλλά ισχύει αυτό και για το ύψιστο αγαθό; Τα επίγεια αγαθά είναι αδιάφορα, γι' αυτό η Γραφή λέει να αδιαφορούμε γι' αυτά. Υπάρχουν στον εξωτερικό κόσμο, ενώ τα πνευματικά αγαθά υπάρχουν μέσα μας, αλλά μόνο εάν τα κάνουμε κτήμα μας. Εάν κάποιος πιστεύει ότι έχει πίστη αλλά αδιαφορεί γι' αυτό το αγαθό, τότε δεν την

έχει. Τι θα λέγατε για κάποιον που ισχυρίζεται ότι είναι ερωτευμένος αλλά και ότι αδιαφορεί γι' αυτό;

Όταν ο Χριστός λέει «Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων» (Ματθ. 10,17) δεν εννοεί άραγε και να μην παρασυρόμαστε από αυτούς στο να ξεχνάμε το ύψιστο; Δεν είναι φοβερό να παραμελούμε το ύψιστο υπό αδιαφορία; Όταν έχεις το ύψιστο μαζί με τους άλλους, πρέπει να το έχεις και για τον εαυτό σου και να το διαφυλάσσεις χωρίς να κοιτάς τι κάνουν οι άλλοι. «Νὰ εἴστε ἀκέραιοι ὡς οἱ ὄφεις» να διαφυλάσσεις την πίστη σου ανεξάρτητα από το τι κάνουν οι άλλοι. «Νὰ εἴστε ἄθωοι ὡς αἱ περισσότεραί» γιατί πίστη είναι η αθωότητα. Μη μεταχειρίζεσαι εξονόδα για να βολέψεις την πίστη σου, αλλά για να διαφυλάξεις την πίστη σου και να φυλαχτείς από τους ανθρώπους. Όταν όλοι γνωρίζουν ένα σύνθημα, τότε βέβαια δεν αποτελεί μυστικό. Αλλά η πίστη είναι ένα μυστικό για τον καθένα, εάν δεν το διαφυλάσσει ως μυστικό, τότε δεν έχει πίστη. Κι ο σωστός έρωτας αποτελεί μυστικό και είναι γι' αυτό μια εικόνα της πίστης, αλλά η εσωτερικότητα ενός ανθρώπου στην πίστη του, αυτό είναι η ζωή. Όποιος είναι αθώος ως περισσότερά και τη διαφυλάσσει, αυτός έχει μαζί του αλάτι (Μαρκ. 9,50). Αλλά, αν δε φυλάγεται από τους ανθρώπους, τότε το άλας μοραίνεται και έν τὴν ἀλισθήσεται; Κι αν ένας μυστικός έρωτας οδηγήσει κάποιον στην κατιστροφή, η πίστη είναι ένα μυστικό που σε κάνει μακάριο. Κοίτα, η αμφοραγούσα γυνή δεν έσπρωξε τους άλλους για να αγγίξει το μάρτυρα του Χριστού, το είπε μόνο σιγά στον εαυτό της, έλεγε γὰρ ὅτι ἐὰν ἄρισται κἂν τῶν ἱματίων αὐτοῦ σωθήσομαι (Μαρκ. 5,28). Κράτησε το μυστικό της πίστης της για τον εαυτό της, πράγμα που την έσωσε πάντως. Αυτό το μυστικό μπορείς να το κρατήσεις για τον εαυτό σου, σφόδρη κι αν ομολογήσεις δημόσια την πίστη σου.

Κάνε ένα πείραμα. Ξέχασε για μια στιγμή τον Χριστιανισμό κι αναλογίσου όσα άλλα ξέρεις για την αγάπη, όσα έχεις ακούσει από τους ποιητές, όσα έχεις βρει μόνος σου, και πες αν σου ήρθε ποτέ η σκέψη ότι η αγάπη είναι μια εντολή. Εγώ τουλάχιστον ομολογώ ότι η αγάπη σαν εντολή θα μου φαινόταν σαν να έχανε κάτι, παρόλο που έτσι τα κερδίζει όλα. Ναι, οι πύρινες περιγραφές του έρωτα και της φιλίας που μας δίνουν οι ποιητές, παρουσιάζουν την εντολή της αγάπης σαν κάτι το μύερο.

Μόνο όταν η αγάπη είναι καθήκον, μόνο τότε είναι αιώνια εξασφαλισμένη απέναντι σε κάθε αλλαγή. Είναι απελευθερωμένη σε μακρία ανεξαρτησία, εξασφαλισμένη απέναντι σε κάθε απογοήτευση.

Η αγάπη των ορμών και της διάθεσης, όσο ευτυχισμένη και γεμάτη εμπιστοσύνη κι αν είναι, πάντα θέλει ακόμη και στην πιο ευτυχισμένη στιγμή να δεθεί λίγο παραπάνω. Γι' αυτό ορκίζονται αιώνια φιλία και πίστη ο ένας στον άλλο. Για να εκφραστούν πιο επίσημα, δε λένε ότι αγαπάει ο ένας τον άλλο, αλλά ότι ορκίστηκαν πίστη ή φιλία. Αλλά σε τι ορκίζεται αυτή η αγάπη; - Ορκίζεται απέναντι στον ποιητή, που εδώ παίζει τον ρόλο του ιερέα. Ορκίζεται λοιπόν αυτή η αγάπη σε κάτι που είναι ανώτερο από αυτήν; Όχι βέβαια, και είναι μια συγκινητική παρεξήγηση ότι δεν το βλέπουν οι ορκιζόμενοι, κι ούτε κι ο ποιητής το βλέπει. Διότι η αγάπη που ορκίζεται, δίνει η ίδια τη λάμψη στο αντικείμενο του όρκου. Που τελικά δεν είναι παρά ένα χαριτωμένο αστείο. Διότι ένας αληθινός όρκος πρέπει να γίνεται προς κάτι το ανώτερο, κι αυτό μπορεί να είναι μόνο ο Θεός στον ουρανό. Αυτό είναι κάτι που ο ποιητής, στο μέτρο που είναι ποιητής, δεν μπορεί να το καταλάβει. Γιατί ο ποιητής καταλαβαίνει μόνο γρίφους, κι αυτό θα του χάλαγε όλην την ποίηση.

Έτσι λοιπόν ορκίζεται αυτή η αγάπη, και μάλιστα προσθέτουν ότι θα αγαπούν ο ένας τον άλλο «αιώνια». Μια πρόσκαιρη αγάπη ο ποιητής ούτε που την κοιτάει. Εδώ υπάρχει ένας διπλός δεσμός, αφενός αυτοί που αγαπιούνται και ο ποιητής, που αφιερώνεται σ' αυτούς αιώνια. Ο ποιητής όμως δε βλέπει την παρεξήγηση, ότι αυτοί ορκίζονται στην αγάπη τους πως θα αγαπιούνται αιώνια, αντί να ορκιστούν απέναντι στην αιωνιότητα ότι θα αγαπιούνται. Όταν ορκίζονται στην αιωνιότητα, που είναι το ανώτερο, τότε ορκίζονται στο καθήκον, στην εντολή να αγαπιούνται. Αλλά ο ποιητής, που είναι σαν το κακομαθημένο παιδί της αγάπης, δεν μπορεί να την υποφέρει αυτήν την εντολή.

Έτσι λοιπόν αυτή η άμεση αγάπη φαντάζεται ότι είναι αιώνια αλλά δεν είναι συνειδητά θεμελιωμένη στο αιώνιο, και γι' αυτό μπορεί να μεταβληθεί, να αλλιάξει. Κι αν δεν αλλιάξει, μπορεί όμως να αλλιάξει. Διότι είναι ευτυχία, κι αυτό σημαίνει τύχη. Τύχη είναι κάτι στο παρελθόν, κάτι που έχει περάσει.

Διότι όσο διαρκεί, μπορεί να αλλιάξει. Δε μακαρίζουμε κάποιον ενόσω ζει, διότι ενόσω ζει, η τύχη του μπορεί να αλλιάξει. Κάτι που

δεν έχει αλλιάξει ως τώρα, διαρκεί αλλά δεν έχει μονιμότητα. Η μονιμότητα δεν μπορεί να υπάρξει στιγμιαία, και έτσι κάτι που δεν έχει μονιμότητα, είτε βρίσκεται σε ευτυχισμένη άγνοια είτε νοσταλγεί. Μόνο το Αιώνιο μπορεί να συνυπάρξει με κάθε στιγμή και να παραμείνει. Η παροδικότητα διασπάται μέσα στον εαυτό της. Το τωρινό δεν μπορεί να συνυπάρξει με το μελλοντικό, ούτε το μελλοντικό με το παλαιό, ούτε το παλαιό με το τωρινό. Για κάτι που πέρασε από αλλαγές και παρόλα αυτά διήρκεσε, μπορούμε να πούμε ότι διήρκεσε με διάρκεια. Αυτό είναι κάτι που διαφέρει από την τύχη. Εάν η αγάπη τροποποιήθηκε από την αιωνιότητα με το να γίνει καθήκον, τότε είναι μόνιμη. Κάτι που υπάρχει τώρα δεν είναι ανάγκη να υπάρχει και την επόμενη στιγμή, αλλά κάτι το μόνιμο υπάρχει διαρκώς. Λέμε ότι κάτι αντέχει σε μια δοκιμασία, αλλά αυτό το λέμε για κάτι το ατελές, ενώ το μόνιμο είναι από τη φύση του μόνιμο, δε χρειάζεται να περάσει από κάποια δοκιμασία. Μόνο το παροδικό μπορεί να πάρει ένα επίχρυσμα μονιμότητας με το να περάσει μια δοκιμασία. Ο άδολος χρυσός δε χρειάζεται να περάσει καμία δοκιμασία, αφού είναι άδολος χρυσός. Έτσι και η αγάπη. Μια αγάπη που υπάρχει μόνο όσο είναι ευτυχισμένη, όσο ποιητική κι αν είναι, θα δοκιμαστεί μέσα στα χρόνια. Αλλά η αγάπη που τροποποιήθηκε από την αιωνιότητα με το να γίνει καθήκον, αυτή είναι μόνιμη, είναι άδολος χρυσός. Μήπως γι' αυτό έχει λιγότερη αξία; Έχει ο άδολος χρυσός λιγότερη αξία; Σίγουρα όχι!

Λοιπόν, μόνο όταν η αγάπη αποτελεί καθήκον, μόνον τότε είναι αιώνια σίγουρη. Αυτή η σιγουριά διώχνει τον φόβο (Α' Ιωαν. 4,18) «φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλὰ ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον, ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει, ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ». Διότι κάθε αγάπη διαρκείας, όσο κι αν έχει εμπιστοσύνη, είναι και φόβος, φόβος μήπως αλλιάξει κάτι. Δεν καταλαβαίνει τον φόβο, διότι είναι κρυμμένος και φανερώνεται μόνο δια μέσον του αυτού πόθου. Γιατί άραγε αυτή η αγάπη αποζητά τόσο πολύ να τεθεί σε δοκιμασία; Διότι, έχοντας γίνει καθήκον, δε δοκιμάστηκε αληθινά. Γι' αυτό έχει αυτή τη γλυκιά ανησυχία που εξυμνούν οι ποιητές και αποζητά ρυοκίνδυνες δοκιμασίες. Ο αγαπητικός θέλει να δοκιμάσει την ερωμένη του, ο φίλος τον φίλο. Αυτή η ανάγκη μαρτυρεί ότι η αγάπη - χωρίς να το συνειδητοποιεί - δεν αισθάνεται σίγουρη. Αυτά τα ζευγάρια καθώς και οι ποιητές, πιστεύουν ότι αυτός ο πόθος δο-

κιμασίας αποδεικνύει πόσο σίγουρη είναι η αγάπη. Είναι όμως έτσι όντως; Σαφώς, την αδιαφορία κανείς δε θέλει να τη δοκιμάσει. Αλλά αυτό δε σημαίνει ότι πρέπει και η αγάπη να δοκιμάζεται. Όταν ο αγαπητικός ορκίζεται για την αγάπη του, ορκίζεται σε κάτι καλύτερο από την αγάπη. Κι εννοεί ότι η αγάπη του θα διαρκεί μόνο όσο διαρκεί, κι αυτό είναι που θέλει να θέσει σε δοκιμασία. Αν όμως είναι καθήκον, τότε δε χρειάζεται δοκιμασία, η αγάπη είναι μεγαλύτερη από κάθε δοκιμασία (Ρωμ. 8,37) «ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς». Η δοκιμασία αναφέρεται πάντα σε μια δυνατότητα, στη δυνατότητα της αποτυχίας. Αυτός που θέλει να δοκιμάσει την πίστη του, έχει μέσα του μια ανησυχία και έτσι δε θα βρει ποτέ την πίστη, γιατί και η πίστη είναι μια εντολή. Η μεγάλη σιγουριά και ηρεμία της αιωνιότητας βρίσκεται στην εντολή. Το να δοκιμάζουμε μαρτυρεί μια ανησυχία. Όσο κι αν είμαστε εφευρετικοί όσον αφορά το είδος της δοκιμασίας, η εξυπνάδα δεν μπορεί να προβλέψει όλες τις πιθανές εξελίξεις, ενώ αν υπακούεις σε μια εντολή, τότε όλα είναι ξεκάθαρα. Είσαι εξασφαλισμένος απέναντι σε κάθε αλλαγή.

Η άμεση αγάπη μπορεί να αλλάξει και να γίνει μίσος. Μίσος είναι μια αγάπη που άλλαξε και έγινε το αντίθετό της, που βούλιαξε. Από κάτω σιγοκαίει η αγάπη με τη φλόγα του μίσους. Μόνο όταν σβήσει η αγάπη, τότε σβήνει και το μίσος. Λέμε ότι η ίδια γλώσσα και ευλογεί και καταριέται. Έτσι και με την αγάπη. Η αγάπη που δεν είναι αληθινή με την έννοια της αιωνιότητας, αυτή η αγάπη αλλάζει παραμένοντας στην ουσία αυτό που είναι. Η αγάπη που πήρε την αλλαγή της αιωνιότητας με το να γίνει καθήκον, δεν αλλάζει ποτέ, είναι απλοϊκή, αγαπάει και δε μισεί ποτέ, δε μισεί ποτέ αυτό που αγαπάει. Ίσως να νόμιζε κανείς ότι η άμεση αγάπη είναι ανώτερη, γιατί μπορεί και να αγαπάει και να μισεί, «αν δε θέλεις να με αγαπάς, θα σε μισώ» αλλά αυτό δεν ισχύει. Η μεταβλητότητα δεν είναι δυνατότερη από τη σταθερότητα. Ποιος είναι πιο δυνατός, αυτός που λέει «αν δε θέλεις να με αγαπάς, θα σε μισώ» ή αυτός που λέει «κι αν με μισείς, εγώ θα εξακολουθήσω να σε αγαπώ»; Όντως είναι φριχτό η αγάπη να γίνει μίσος, όμως είναι φριχτό γι' αυτόν που μισεί.

Η άμεση αγάπη μπορεί να αλλάξει, να αυτοαναφλεγεί και να μετατραπεί σε ζήλεια, οπότε η μεγαλύτερη τύχη γίνεται η μεγαλύτερη δυστυχία. Τόσο επικίνδυνη είναι η πυροστιά της που μπορεί να γίνει

φιμωρός καημός. Είναι σαν να βράζει και να μην έχει αποβάλει ακόμη το ενυπόχρον δηλητήριο, το οποίο μπορεί να την αναφλέξει. Ο ζηλότυπος δε μισεί το αντικείμενο της αγάπης του αλλά βασανίζεται με τη φριτιά που του ανάβει η ανταπόδοση της αγάπης του, που κανονικά θα έπρεπε να εξαγνίζει την αγάπη του. Περιμένει πώς και τι να συλλέξει κάθε ακτίνα αγάπης της ερωμένης του, αλλά ο φακός της ζήλειας συγκεντρώνει τις ακτίνες, που τον καίνε σιγά σιγά. Ενώ η αγάπη που έχει γίνει καθήκον δε γνωρίζει ζήλεια. Σε αντίθεση με τη ζήλεια δεν αγαπάει έτσι όπως αγαπιέται, αλλά απλώς αγαπάει. Η ζήλεια κοιτάει συνεχώς να δει εάν ανταγαπιέται και επίσης φοβάται μήπως η δική της αγάπη είναι υπερβολική.

Βυθισμένη σε αυτά τα ερωτήματα δεν τολμάει ούτε να εμπιστευτεί τον ερωμένο αλλά ούτε και να ασχοληθεί με τον εαυτό της, και έτσι καίγεται διαρκώς. Ίσως να νομίζει κανείς ότι η ζήλεια κρατάει γερά το αντικείμενό της, έτσι όπως το παρατηρεί με εκατό μάτια, ενώ η απλοϊκή αγάπη το βλέπει μόνο με ένα μάτι. Αλλά μια ολόκληρη καρδιά είναι πιο ισχυρή από μια κομματιασμένη. Η απλοϊκή αγάπη δεν κάνει συγκρίσεις ούτε αγαπάει από προτίμηση κι έτσι δεν μπορεί να γίνει παθιασμένη.

Η άμεση αγάπη μπορεί μέσα στα χρόνια να αλλάξει από μόνη της, όπως συχνά βλέπουμε. Τότε χάνει τη φωτιά της, τη χαρά της, την ημεσιότητα και τη φρεσκάδα της. Χάνει την ορμή της στην αδιαφορία της συνήθειας. Αχ, η συνήθεια είναι ο πιο ύπουλος εχθρός. Είναι τόσο ύπουλη, ώστε δεν εμφανίζεται ποτέ, όπως ένας αόρατος εχθρός. Αυτό όποιος την αναγνωρίζει, αυτός ελευθερώνεται απ' αυτήν. Η συνήθεια αποκοιμίζει τους ανθρώπους και μετά τους ρουφάει το αίμα. Έτσι μπορεί η άμεση αγάπη να γίνει αγνώριστη, το μίσος και η ζήλεια είναι γνωστά ως χαρακτηριστικά της.

Κάποτε ο άνθρωπος καταλαβαίνει ότι η συνήθεια τον έχει αλλάξει, προσπαθεί να το επανορθώσει αλλά δεν ξέρει πού να αγοράσει πετρέλαιο για να ξαναφουντώσει τη φωτιά της αγάπης του. Έτσι χαλάει το κέφι του, βαριέται τον εαυτό του και την αγάπη του, που έχει τέτοια κόλαση και που δεν μπορεί να την αλλάξει. Γιατί δυστυχώς παραμέλησε την αλλαγή της αιωνιότητας και τώρα δεν έχει πια τη δύναμη να γιάνει το κακό. Αυτός είναι πιο αξιολύπητος από κάποιον που έχασε

τα λεφτά του. Ενώ την αγάπη που έχει υποστεί την αλλαγή της αω-
νιότητας και έγινε καθήκον, η συνήθεια δεν μπορεί να την καταβάλει.

Όπως λένε και για την αιώνια ζωή, όπου δεν υπάρχουν ούτε δά-
κρυα ούτε στεναγμοί, και θα μπορούσαμε να προσθέσουμε: ούτε συ-
νήθεια. Οι άνθρωποι πιστεύουν ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι να παρα-
μείνεις ξύπνιος και να διατηρήσεις την αγάπη σου, αλλά στην πραγμα-
τικότητα υπάρχει μόνο ένας, η εντολή της αιωνιότητας. Κι αν έβαζες
εκατοντάδες κανόνια να σου υπενθυμίζουν τρεις φορές την ημέρα να
μην υποπέσεις στη συνήθεια, όταν καθόσουν στο τραπέζι θα πρόσε-
χες και το πιο ασήμαντο πράγμα, αλλά όχι τα κανόνια που θα τα είχες
συνηθίσει. Η συνήθεια είναι η πιο θλιβερή αλλαγή, και μπορούμε να
συνηθίσουμε κάθε αλλαγή. Μόνο το αιώνιο δεν μπορεί να γίνει συνή-
θεια, δε γερνάει ποτέ.

Μόνο εάν είναι καθήκον να αγαπάμε, τότε η αγάπη είναι ελεύθε-
ρη και ευτυχισμένα ανεξάρτητη. Μήπως όμως και η άμεση αγάπη δεν
είναι ελεύθερη; Επίσης και η αυτοαγάπη, που παρέμεινε ανεξάρτητη
γιατί δεν είχε το θάρρος να δεθεί κάπου; Και βέβαια όχι! Είπαμε προ-
ηγούμενως ότι ο μεγαλύτερος πλούτος είναι το να έχεις μια ανάγκη.
Έτσι λοιπόν και η αληθινή έκφραση της ελευθερίας είναι το να έχεις
μια ανάγκη μέσα από την ελευθερία σου. Αυτός που έχει ανάγκη αγά-
πης θα αισθάνεται ελεύθερος μέσα σ' αυτήν. Έτσι, όποιος αισθάνεται
ότι όταν χάσει την αγαπημένη του, θα τα χάσει όλα, αυτός δεν έχει
ανεξαρτησία.

Δε θα πρέπει να μπερδεύει την αγάπη του με την κατοχή της αγα-
πημένης. Εάν κάποιος πει ότι μια ζωή χωρίς αγάπη δεν αξίζει, θα του
δώσουμε δίκιο. Αλλά εάν λέγοντας «αγάπη» εννοεί την κατοχή της
αγαπημένης, τότε αυτή η αγάπη δεν είναι ανεξάρτητη. Η νομοτέλεια
της βρίσκεται έξω από αυτήν, είναι παροδική και εξαρτημένη. Ενώ η
νομοτέλεια της αγάπης σαν καθήκον βρίσκεται στη σχέση της αγά-
πης με το αιώνιο. Εξαρτάται μόνο από το καθήκον, και το καθήκον
απελευθερώνει. Έτσι είναι και η ολοκλήρωση ενός ανθρώπου: απε-
λευθερώνεται όταν γίνεται ο εαυτός του, αλλά συγχρόνως εξαρτάται
από τον εαυτό του.

Ενώ το καθήκον κάνει έναν άνθρωπο εξαρτημένο και συγχρό-
νως ανεξάρτητο. «Μόνο ο νόμος δίνει ελευθερία». Αχ, συχνά πι-
στεύουν ότι ο νόμος περιορίζει την ελευθερία, αλλά ισχύει ακριβώς

το αντίθετο, χωρίς νόμο δεν υπάρχει ελευθερία. Πιστεύουν επίσης ότι
χωρίς νόμο δεν υπάρχει διαφορά. Αλλά, αν ο νόμος κάνει διαφορά,
τότε επίσης ο νόμος κάνει όλους ίδιους απέναντι στον νόμο.

Έτσι λοιπόν η αγάπη της εντολής βρίσκεται σε ευτυχισμένη ανε-
ξαρτησία, δεν εξαρτάται από τα τυχερά που συμβαίνουν στο αντικεί-
μενό της, είναι αιώνια και δεν εκπίπτει ποτέ. Καμιά φορά ο κόσμος
μπερδεύει τους υπέρφανα ανεξάρτητους που καυχόνται ότι δεν
έχουν ανάγκη την αγάπη κανενός, αλλά ότι χρειάζονται μόνο κάποιον
να αγαπούν. Αυτή η ανεξαρτησία είναι ψεύτικη, αφού χρειάζεται κά-
ποιον για να ικανοποιήσουν την περηφάνειά τους. Και η αγάπη που
έχει γίνει καθήκον, κι αυτή χρειάζεται να την αγαπούν, αλλά αυτήν
την ανάγκη την έχει σε ταύτιση με την εντολή, κι αν η εντολή είναι να
αγαπηθεί κάποιον, τότε το δέχεται και εξακολουθεί να αγαπά. Χωρίς
αυτό να γίνεται αυτάρεσκια, γιατί αυτό θα σήμαινε εξάρτηση.

Εάν κάποιος σου πει «δεν μπορώ να σ' αγαπώ πια» και εσύ απα-
νήσεις «ε, τότε δε χρειάζεται κι εγώ να σ' αγαπώ» είναι ανεξαρτησία
αυτός! Όχι βέβαια. Ενώ αν απαντήσει «εγώ όμως οφείλω να εξακολου-
θώ να σε αγαπώ» τότε η αγάπη του είναι ελεύθερη και ανεξάρτητη.

Μόνο όταν η αγάπη είναι καθήκον, μόνο τότε είναι αιώνια ευτυ-
χιμένη και εξασφαλισμένη απέναντι στην απελπισία

Η άμεση αγάπη μπορεί να ατυχήσει και να περιπέσει σε απέλ-
πισία. Ίσως να θεωρούσαμε αυτήν την απελπισία σαν έκφραση του
ποσο δυνατή ήταν η αγάπη. Αλλά αυτό είναι απατηλό, διότι η δύναμη
της απελπισίας είναι αδυναμία, η κορύφωσή της είναι ο καταποντι-
σμός. Το ότι η άμεση αγάπη κατέληξε στην απελπισία, αυτό δείχνει ότι
είναι απελπισμένη, ακόμη κι όταν ευτυχεί, διότι αγαπάει με τη δύνα-
μη της απελπισίας έναν άνθρωπο, τον αγαπάει περισσότερο και από
τον εαυτό της, περισσότερο κι από τον Θεό. Μόνο ένας απελπισμένος
μπορεί να απελπιστεί. Όταν η άμεση αγάπη απελπίζεται για την ατυ-
χία της, αυτό φανερώνει ότι ήταν απελπισμένη, ακόμη κι όταν ήταν
ευτυχισμένη. Η απελπισία έγκειται στο ότι αναφέρεται σε κάτι συγκε-
κimenό με άπειρο πάθος. Διότι το άπειρο πάθος μπορούμε, όταν δεν
εμψυχίζουμε απελπισμένοι, να το αναφέρουμε μόνο προς το Αιώνιο. Έτσι
λοιπόν, η άμεση αγάπη είναι απελπισμένη, αλλά αυτό δε φανερώνεται
εάν πο ευτυχεί. Ενώ η αγάπη που μεταλλάχτηκε από την αιωνιότη-
τα, δεν μπορεί να απελπιστεί γιατί δεν ήταν ποτέ απελπισμένη. Διότι

η απελπισία δεν είναι κάτι που σου συμβαίνει, ένα δυστύχημα ή ένα ευτύχημα. Απελπισία είναι μια δυσαρμονία στα μύχια της ψυχής σου, εκεί που δεν φτάνει κανένα περιστατικό που μόνο μπορεί να φανερώσει αυτή τη δυσαρμονία. Γι' αυτό υπάρχει μόνο μια εξασφάλιση ενάντια στην απελπισία, η μετάλλαξη που μας φέρνει η αιωνιότητα, και η εντολή. Όποιος δεν έχει υποτεί αυτή τη μετάλλαξη είναι απελτισμένος. Μια καλή τύχη και ένα ευνοϊκό πεπρωμένο μπορούν μόνο να το κρύψουν, ενώ μια ατυχία δε φέρνει απελπισία, μπορεί μόνο να τη φέρει στην επιφάνεια. Αυτό που φέρνει έναν άνθρωπο στην απελπισία δεν είναι η ατυχία, αλλά το γεγονός ότι του λείπει το Αιώνιο.

Πώς μπορεί η αγάπη της εντολής να μας εξασφαλίσει από την απελπισία; Απλώς με την εντολή. Αυτή η εντολή σημαίνει πρώτα στα ότι δεν πρέπει να αγαπάς με τέτοιο τρόπο, ώστε η απώλεια του αγαπημένου να φανερώσει την απελπισία σου. Δηλαδή, δεν πρέπει να αγαπάς απελτισμένα. Άρα να μην αγαπάς καθόλου; Όχι βέβαια, δε ζητά να μην αγαπάς η εντολή της αγάπης. Απλώς σου απαγορεύει να αγαπάς με τον λάθος τρόπο και σε προστατεύει χωρίς παρηγοριές του τύπου «μην το παίρνεις έτσι βαριά» κ.λπ. Μήπως άραγε και μια αξιολύπητη εξυπνάδα που δε στενοχωριέται, μήπως δεν είναι κι αυτή απελτισμένη; Λοιπόν, η εντολή της αγάπης απαγορεύει την απελπισία με το να παραγγέλνει να αγαπάς. Ποιος άλλος θα 'χε αυτό το θάρρος εκτός από την αιωνιότητα; Διότι όταν δεν είναι δυνατό να κρητίσουμε τον αγαπημένο μέσα στην πρόσκαιρη παροδικότητα, τότε η αιωνιότητα σου εντέλλεται να αγαπάς, δηλαδή σώζει την αιωνιότητα της αγάπης από την απελπισία με το να την κάνει αιώνια. Αν ο θάνατος χωρίσει δύο που αγαπιούνται και ο εναπομείνας περιτέσει σε απελπισία, τότε τι θα τον βοηθήσει; Μια πρόσκαιρη βοήθεια είναι κι αυτή απελπισία, αλλά τότε βοηθάει η αιωνιότητα. Με το να σου δίνει την εντολή να αγαπάς, σου λέει ότι η αγάπη σου έχει αιώνια ισχύ. Δε στο λέει σαν παρηγοριά, αλλά σαν επιταγή. Κι όταν η αιωνιότητα σου δίνει την εντολή να αγαπάς, τότε είναι δική της δουλειά να γίνει αυτό εφικτό. Προστά στην παρηγοριά της αιωνιότητας ωχριά κάθε άλλη παρηγοριά. Άμα το κοιτάξουμε ανθρώπινα είναι σχεδόν κοροϊδία να λες στον απελτισμένο να κάνει αυτό που είναι διακαής επιθυμία του και μη όντας δυνατό, τον φέρνει σε απελπισία. Χρειάζεται κι άλλη απόδειξη για το ότι η εντολή της αγάπης είναι από τον Θεό; Δοκίμασε

να πιας σε έναν που πενθεί την αγάπη του και να τον παρηγορήσεις στη στιγμή που το βάρος της απώλειας τον λιώνει. Θα του έλεγες ποτέ «να αγαπάς»; Κι όμως, ο αυστηρός λόγος είναι ο μόνος που βοηθάει. Λοιπόν, η αγάπη που μεταλλάχτηκε από την αιωνιότητα με το να γίνει καθήκον, δεν είναι απελευθερωμένη από την ατυχία αλλά από την απελπισία.

Όταν είσαι δίπλα σε έναν πενθούντα, μπορείς προσωρινά να δώσεις με πάθος μια τόσο ισχυρή απελπισία, που ούτε ο ίδιος θα φανταζόταν. Κι όμως θα 'ταν κάτι το ψεύτικο. Και μια παροδική ελπίδα αν του έδινες, κι αυτό θα 'ταν ψεύτικο. Ενώ η εντολή να πενθήσει θα 'ταν το σωστό. Δεν πρέπει να σκληρύνω απέναντι στους πόνους της ζωής, αλλά δεν έχω και την άδεια να απελπιστώ, διότι οφείλω να πενθήσω. Έτσι και με την αγάπη. Δεν έχεις το δικαίωμα να την αποποιηθείς και να είσαι σκληρός. Αλλά ούτε και το δικαίωμα να αγαπάς με απελπισία. Έχεις την εντολή να διαφυλάξεις και την αγάπη και τον εαυτό σου. Εάν κάποτε βρεθείς σε απόγνωση, η εντολή θα σε βοηθήσει και θα σε συμβουλεύει, ώστε να πάνε όλα καλά.